

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Історичний факультет

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра нової та новітньої історії

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а р о б о т а

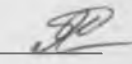
бакалавра

(освітній рівень)

на тему: «Політичні умови утвердження Катерини II
на російському престолі»
«Political conditions of Catherine II strengthening on the russian throne»

Виконала: студентка денної форми навчання
напряму підготовки 6.020302 Історія

Мотречко Ірина Володимирівна

Керівник к.і.н., доц. Мілевич С. В.

Рецензент д.і.н., проф. Бачинська О. А.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ 14 від 22.05. 2017 р.

Захищено на засіданні ЕК №2

протокол № 26 від 16.06. 2017 р.

Оцінка Відмінно 01 А 1.92
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

(підпис)

Дьомін О. Б.
(прізвище, ініціали)

(підпис)

Гребцова І. С.
(прізвище, ініціали)

Одеса – 2017

ц/к 429780

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Джерела та історіографія.....	6
Розділ 2. Походження та ранні роки життя Катерини.....	20
Розділ 3. Катерина Олексіївна при російському дворі. Відносини Катерина і Петра.....	32
Розділ 4. Політичне оточення Катерини в боротьбі за престол. Події 28 червня 1762 року.	44
Висновки	58
Список джерел та літератури	61

ВСТУП

Актуальність теми. Історія держави, її еволюція на різних етапах розвитку є однією з постійно затребуваних тем в суспільному житті і історіографії. Обумовлено це тим, що територія України довгий час була частиною інших держав. Особливо це стосується тривалого періоду часу, протягом якого територія нашої країни входила в Російську імперію.

У зв'язку з цим важливу роль в житті України грають лідери Російської імперії, які одноосібно визначали вектори і стратегію зовнішньої і внутрішньої політики цієї держави. Одним з таких лідерів, який у житті України відігравав дуже спірну роль, є Катерина II.

Сучасники і нащадки не тому іменували імператрицю Катерину II Великою, що вона була дворянською царицею, але в силу того, що її діяльність сприяла посиленню, величі Росії. Могутність імперії виражалася не тільки в успіхах російської зброї, обумовлених наявністю першокласної (однієї з найсильніших в Європі) армії, а й створенням матеріальної бази, що забезпечила ці перемоги і інші досягнення. Очевидним є суттєве зростання (кількісне і якісне) економіки країни в 2-ій половині XVIII століття: освоєння великих територій родючих земель, розвиток мануфактурного виробництва (потужна металургія, бурхливе зростання текстильної промисловості), залучення сотень і сотень тисяч селянських господарств в промислову діяльність, орбіту товарно-грошових відносин, серйозне зростання внутрішнього ринку країни, зовнішньої торгівлі - все те, що за останні десятиліття було досліджено за фрагментами і певним чином інтерпретовано.

Зауважимо, що навряд чи правомірно зводити ці характеристики, з одного боку, до забезпечення інтересів панівної верстви, а з іншого, перебільшувати, абсолютизувати роль об'єктивних обставин. Безсумнівно, визначальну роль в цих успіхах зіграла цілеспрямована законодавча і адміністративна діяльність, ключове місце, в якій належало царській персоні.

Саме ця діяльність і дозволила називати її Катериною Великою.

Потрібно відзначити, що діяльність Катерини II, яка правила в Російській імперії з 1762-го по 1796 роки, в сучасній українській історії оцінюється негативно. [22, 73] У той же час до заслуг Катерини II можна віднести звільнення території Правобережної та Південної України, Таврії від польського і турецького панування, а також приєднання Кримського півострова. По суті, велика частина нинішньої України була об'єднана саме за часів імператриці.

Доцільно відмітити, що становлення особистості Катерини II - предмет дослідження багатьох зарубіжних авторів. [77] При цьому переважна більшість російських авторів [63, 71, 80] обмежується констатацією тих рис характеру і умов їх формування, які визначили імператрицю як видатного державного діяча в часи її правління. Можна казати, що на сьогодні недостатньо уваги приділяється сходженню Катерини II на престол. Тому **мета** даного дослідження – розглянути політичні умови утвердження Катерини II на російському престолі. Не менш важливе значення має і дослідження політичних прийомів, що застосовувалися імператрицею в процесі сходження її на престол: спілкування з дипломатами іноземних держав, широкомовні декларації просвітницького спрямування, явища монаршого милосердя, подорожі по Росії з численними зустрічами з місцевими жителями, літературні та політичні праці.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- 1) розглянути джерела та історіографію дослідження проблеми;
- 2) охарактеризувати походження та ранні роки життя Катерини;
- 3) дослідити життя Катерини Олексіївни при російському дворі, формування її світогляду, а також її відносини із Петром;
- 4) охарактеризувати політичне оточення Катерини в боротьбі за престол;
- 5) проаналізувати події 28 червня 1762 року, що перетворили Катерину

Олексіївну у Катерину II.

Об'єктом дослідження в дипломній роботі є принцеса Фіке, що стала після заміжжя Катериною Олексіївною, а після палацового перевороту 1762 року - російською імператрицею Катериною II.

Предметом дослідження є політичні умови утвердження Катерини II на російському престолі.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з народження Катерини до її сходження на престол в результаті палацового перевороту 28 червня 1762 року.

Методи дослідження. В процесі дослідження використано методи порівняння (при дослідженні джерел та історіографії), аналізу (при з'ясуванні політичних умов сходження на престол та політичного оточення Катерини II), синтезу (при дослідженні відносин Катерини II та Петра I), дедукції та індукції (при розгляді біографії Катерини II), наукової абстракції та узагальнення (при формулюванні висновків).

Структура роботи обумовлена метою і завданнями, що стоять перед автором. Дипломна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаної літератури та джерел. Перший розділ присвячений аналізу джерельної бази та історіографії даної роботи. У другому розділі йдеться про походження та ранні роки життя Катерини, освіти, виховання приїзд Катерини в Петербург, знайомство з імператрицею Єлизаветою Петрівною і Петром, освоєння Катерини при російською дворі. А також весілля Катерини та Петра, і їх подружні відносини. Третій розділ присвячений оточенню Катерини в боротьбі за престол, висвітлені події палацового перевороту 28 червня 1762 року, прихід до влади Катерини Олексіївни.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки дослідження, можна зробити наступні висновки.

Особистість імператриці Катерини II начебто створена для престолу: в історії складно знайти іншу жінку, настільки здатну до управління справами. На всіх і кожного вона справляла глибоке враження. Більшість тлумачів життя Катерини II сходяться в тому, що риси її характеру щасливо поєдналися з історичними обставинами, в які цей характер був поставлений, що її особистість гранично відповідала потребам часу, потребам історичного моменту. При своєму сходженні на престол Катерина користувалася загальним розташуванням. Іноземні дипломати доносили, що імператриця улюблена російським народом. Із записок сучасників видно, що звістка про її воцаріння було всюди зустрінуте з радістю, навіть із захватом.

Життя і діяльність Катерини II викликали надзвичайно жвавий інтерес не тільки у її сучасників, а й в багатьох дослідників протягом усього часу до сьогодення. Чи не вичерпався цей інтерес і в даний час. Будь-який новий етап історії суспільства, в якому історик живе, а особливо етап переломний, дає йому багату поживу для роздумів і перегляду усталених поглядів не тільки на сучасну йому дійсність, а й на справи давно минулих днів.

Популярність, якою користувалася Катерина на початку свого царювання, могла вважатися міцною. Вона стояла високо над придворними партіями, поки їй вдавалося стримувати пориви ненависті між різними особами, що її оточували. Маючи потребу в сприянні всіх, вона дотримувалась нейтралітету між Паніним і Бестужевим, між Орловим і княгинею Дашковою. Попри все те, обставини легко могли породити деяке невдоволення. Панін був незадоволений усуненням його пропозиції, зробити Павла імператором і обмежити монархічну владу; між Дашковою та Катериною, незабаром після перевороту, відбулися непорозуміння; Теплов

скаржився, що Елагін користувався в імператриці більшою довірою, ніж він, деякі гвардійські офіцери вважали себе недостатньо винагородженими за участь у державному перевороті.

Заволодівши короною, Катерина повинна була відстоювати її. Петра III не стало, він загинув раптовою смертю однак його тінь могла загрожувати страшною небезпекою уряду, що його змінив. Граф Мерсі писав, що здається сумнівним, чи не зробила нова імператриця великої помилки в тім, що поклала корону на себе, а не проголосила свого сина, великого князя, самодержцем, а себе регентшею імперії під час його правління.

Не викликає сумнівів ствердження біографів Катерини, що зійшовши на трон, їй було необхідно вжити заходів для того, щоб на ньому утриматися й довести своє, якщо не законне, то принаймні моральне право займати його. Як і не викликає сумнівів те, що зробити це було непросто, особливо з урахуванням існування осіб, що мали більш ґрунтовні права на престол. Однак є підстави думати, що положення Катерини було набагато міцніше, ніж прийнято вважати. Серед безліч інших аргументів (начебто того, що переворот 28 червня був спрямований проти іноземців) імператриця успішно експлуатувала тезу про своє залежне положення, усіляко його перебільшуючи й прикрашаючи.

Стабільність положення Катерини забезпечувалася тим, що після червневого перевороту 1762 р., зустрінутого з таким ентузіазмом жителями Петербурга, новий переворот через короткий час був практично неможливий. І він став ще менш реальний після смерті Петра III. Переворот на користь малолітнього Павла, навіть якби він удався, повинен був закінчитися призначенням регента, що (і це не могли не розуміти такі досвідчені політики, як М. І. Панін і К.Г. Розумовський) був запорукою політичної нестабільності. Інша справа, що М. І. Панін і його оточення розраховували, що Катерина стане регентом при сині, однак ніякими обіцянками подібного роду імператриця зв'язана явно не була й могла успішно протистояти надаваному на неї тиску за допомогою Орлових, які, у свою чергу, опиралися

на підтримку гвардії. Про існування у вищих придворних і урядових сферах якої-небудь партії, що планувала відновлення на троні Івана Антоновича, нічого не відомо.

Що ж стосується гвардії, то вона не висувала ніяких конкретних вимог, і було необхідно лише підтримувати в ній обожнювання, з яким вона дивилася на утір своїх рук, що Катерині майстерно вдавалося. Нарешті, уже під час підготовки перевороту Катерина виявила неабияку політичну майстерність. Будучи головною пружиною змови, вона зуміла залишитися в тіні й створити ілюзію, що зійшла на трон волею народу, а у своїх безпосередніх спільників - враження, начебто тільки кожному з них вона зобов'язана владою. Спритно маневруючи між партіями Паніна і Орлових (уже саме існування двох ворожих один одному партій надавало положенню Катерини відносну стабільність), імператриця могла домогтися багато чого. Але вона пішла далі. Замість того, щоб просто привести до влади своїх прихильників (до яких, треба думати, вона відчувала цілком природне почуття подяки), вона зберегла у влади й тих, хто був при Єлизаветі Петрівні й Петрі III, додавши до них повернутого з заслання А.П. Бестужева.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Опубліковані джерела

Документи

1. Гакстгаузен Г. К. Донесения датского посланника графа Гакстгаузена о царствовании Петра III и перевороте 1782 года / Г. К. Гакстагаузен / [пер. с фр. оригинала Н. А. Беловой] ; [предисл. Е. С. Шумигорского] // Рус. старина. – 1914. – Кн. 6. – 547с.
2. Манифест «О вступлении на престол Императрицы Екатерины II» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://doc.histrf.ru/18/manifest-o-vstuplenii-na-prestol-imperatritsy-ekateriny-ii/>. (12.04.2017).
3. Хрестоматия по истории России : учеб. пособие /сборник документов; сост. А. С. Орлов. – М. : Проспект, 2002. – 592 с.

Наративи і джерела

4. Ассебург А. Ф. Записка о воцарении Екатерины Второй / А. Ф. Ассебург / [пер. и предисл. Л.Н. Майкова] // Русский архив, 1879. – Кн. 1. – Вып. 3. – 369 с.
5. Грибовский А. М. Записки о императрице Екатерине Великой: репринтное воспроизведение издания 1864 года. / А. М. Грибовский – М. : Прометей, 1989. – 96 с.
6. Дашкова Е. Р. Литературные сочинения / Е. Р. Дашкова. – М. : Правда, 1990. – 442 с.
7. Записки императрицы Екатерины II / отв. ред. Е. Л. Рудницкая. – [Репринт. воспр. изд. 1859 г.] – М. : Наука, 1990. – 278 с.
8. Записки императрицы Екатерины Второй. / Р. В. Овчинников. – М. : Орбита, 1989. – 349 с.
9. Корберон М. Д. Из записок Екатерина. Путь к власти. / М. Д. Корберон / М. : Фонд Сергея Дубова, 2003. – 545 с.

10. Орывки из сочинений императрицы Екатерины Великой // Борзаковский П.К. Императрица Екатерина Вторая Великая. Приложение / П.К. Борзаковский. – М. : Панорама, 1991. – 120 с.
11. Рюльер К. К. История и анекдоты революции в России в 1762 г. / К. К. Рюльер // Мыльников А. С., Петр III: Повествование в документах и версиях. – М. : Молодая гвардия, 2002. – 499 с.
12. Штелин Я.Я. Записки Штелина о Петре Третьем, Императоре Всероссийском // Чтения в императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете. 1866. – Кн. 4, отд. 5. – 115 с.

Мемуари та спогади

13. Золотой век Екатерины Великой: воспоминания / изд. подгот. В. М. Боковой, Н. И. Цимбаевым. – М. : Наука, 1996. – 330 с.
14. Понятовский С-А. Воспоминания князя Станислава Понятовского, (1776—1809 г.г.) в 3-х тт. / С. А. Пончтовский, упр. Н. Шильдер. – М. : Наука, 1898. — Т. 95. – 592 с .
15. Потемкин, Г. А. От вахмистра до фельдмаршала / Г.А. Потемкин. Воспоминания. Дневники. Письма. Книга 1. Гаррис Д., Лорд Мальмсбери. Донесения британскому правительству. – СПб. : Изд.- во «Пушкинского фонда», 2002. – 296 с.

Листування

16. Переписка Российской Императрицы Екатерины II и господина Вольтера [Электронный ресурс]. – М. : Тип. Пономарева, 1812. – 342 с.
- Режим доступа: <http://znanium.com/>. (10.05.2017)
17. Письма А. Г. Орлова Екатерине II из Ропши // упор. Мыльников А. С. – М. : Молодая гвардия, 2002. – 439 с.

ЛІТЕРАТУРА

18. Агеева О. Г. Преобразование русского двора от Петра I до Екатерины II : дис....д-ра іст. наук : 07.00.02 / Агеева Ольга Генієвна ; Москва, ін-т. рос. історії РАН. – Москва, 2007. – 342 с.
19. Анисимов Е. В. Императорская Россия. / Е. В. Анисимов. – СПб. : Лань, 2008. – 537 с.
20. Архангельский А. С. Императрица Екатерина II в истории русской литературы и образования. / А. С. Архангельский. – Казань : Ленанд, 1897. – 169 с.
21. Балязин В. Н. Екатерина Великая и ее семейство / В. Н. Балязин. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2007. – 224 с.
22. Бачинська О.А. Козацтво в “післякозацьку” добу української історії (кінець XVIII – XIX ст.). / О. А. Бачинська. – Київ : Вища шк., 2011. – 287 с.
23. Бильбасов В. А. История Екатерины II. / В. А. Бильбасов – Берлин : Ф. Готтгейнер, 1900. – 567 с.
24. Болотина Н. Ю. Деятельность Г.А. Потёмкина, (1739-1791) в области внутренней политики России. / Н. Ю. Болотина. – М. : РАГС, 2010. – 140 с.
25. Борзаковский П. К. Императрица Екатерина Вторая Великая / П. К. Борзаковский. – М. : Панорама, 1991. – 44 с.
26. Брикнер А. Г. История Екатерины Второй: в 2-х тт. / А. Г. Брикнер. – М. : Астрель, 1991, – Т. 1. – 431 с.
27. Брикнер А. Г. История Екатерины Второй : сочинения А. Брикнера : в 2-х тт. / А. Г. Брикнер. – М. : Астрель, 1991, – Т. 2. – 387 с.
28. Бугров К. Д. Никита Панин и Екатерина II: концептуальные аспекты политических взаимоотношений / К. Д. Бугров // Вестник Российского университета дружбы народов / Серия: История России. – Москва, 2010. – Вып 4. – С. 38-52.
29. Ведьмин О. П. Закулисные персонажи Екатерины II – Одар и В.

- Шкурин в трагедии Петра III. / О. П. Ведьмин // Вестник Кемеровского государственного университета. – Москва, 2013. – Вып 1-4. – С. 21-26.
30. Ведьмин О. П. Измайлов П. И. и император Пётр III. / О. П. Ведьмин // Вестник Кемеровского государственного университета. – Москва, 2015. – Вып 3-1. – С. 25-31.
31. Ведьмин О. П. Русская «Госпожа Помпадур» при дворе Петра III. / О. П. Ведьмин // Вестник Кемеровского государственного университета. – Москва, 2014. – Вып 4-1. – С. 21-27.
32. Гаврилова Л. М. Екатерина II в русской историографии. / Л. М. Гаврилова. – Чебоксары : Мысль, 1996. – С. 312.
33. Гончарук Т. Г. Потьомкін – гетьман українського козацтва. Науково-популярний нарис. / Т. Г. Гончарук. – Одеса : Астропринт, 2002. – 125 с.
34. Гусаров А. Ю. Династия Романовых. Царицы и императрицы. Судьбы, окружение, наследники : К 400-летию Дома Романовых / А. Ю. Гусаров. – СПб. : Паритет, 2013. — 445, [2] с. : ил., портр.
35. Дитятин И. И. Устройство и управление городов России : в 2-х тт / И. И. Дитятин. – СПб. : Полигон, 1875. – Т.1. – 630 с.
36. Дугин П. Великая княжна Екатерина Алексеевна./ П. Дугин. – СПб. : Лабиринт, 1884. – 173 с.
37. Екатерина II: Аннотированная библиография публикаций / Сост.: И.В. Бабич, М.В. Бабич, Т.А. Лаптева. – М. : РОССПЭН, 2004. – 928 с.
38. Екатерина. Путь к власти : [сборник] / [сост. М. Лавринович, А. Либерман]. – 2-е изд. – М. : Фонд С. Дубова, 2012 – 379 с.
39. Елисеева О. И. Петр III. / О. И. Елисеева. – М. : Молодая гвардия, 2013. – 379 с.
40. Елисеева О. И. Екатерина Великая. Тайная жизнь императрицы / О. И. Елисеева. – М. : Вече, 2013. – 224 с.
41. Заичкин И. А. Русская история от Екатерины Великой до Александра II / И. А. Заичкин, И. Н. Почкаев. – М. : Мысль, 1994. – 768 с.

42. Захаревич А. В. История Отечества. / А. В. Захаревич – М. : Наука, 2010. – 776 с.
43. Иванов О. А. Екатерина II и Петр III: история трагического конфликта / О. А. Иванов. – М. : Центрполиграф, 2007. – 736 с.
44. История России : учебник / А. С. Орлов [и др]. ; Московский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Проспект, 2015. – 680 с.
45. Каменский А. Б. От Петра I до Павла I. Реформы в России XVIII века : Опыт целостного анализа. / А. Б. Каменский – М. : РГТУ, 1999. – 575 с.
46. Клепатский П. Г. Императрица Екатерина II. / П. Г. Клепатский // Одесские новости. – Одесса, 1912. – С. 44.
47. Ключевский В. О. Афоризмы. Исторические портреты и этюды. Дневники. / В. О. Ключевский. – М. : РГТУ, 1993. – 415 с.
48. Ключевский В. О. Курс русской истории. Лекция LXXV. / В. О. Ключевский. – СПб. : Репринт, 2003. – 124 с.
49. Кизеветтер А. А. Исторические силуэты. / А. А. Кизеветтер. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 480 с.
50. Козлов И. И. Императрица Екатерина Великая. / И. И. Козлов. – СПб. : Лабиринт 1904. – 179 с.
51. Коновалов В. С. Фавориты Екатерины II. / В. С. Коновалов Фавориты Екатерины II. // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 5 : История. Реферативный журнал. – 2011. – Вып 3. – С. 38-45.
52. Котова О. А. Государственная деятельность Екатерины II : автореф. дис....д-ра ист. наук : спец. 07.00.02 / Котова Ольга Алексеевна ; Москва. МПГУ. – Москва, 2000. – 124 с.
53. Крючкова М. А. Мемуары Екатерины II и их время. / М. А. Крючкова. – М. : Дело, 2009. – 464 с.
54. Лабутина Т. Л. Британский посланник Роберт Кейт и Екатерина II о перевороте 1762 г. / Т. Л. Лабутина // Вопросы истории. – Москва,

2015. – Вып 7. – С.23-35.

55. Лаппо-Данилевский А. С. Очерки внутренней политики императрицы Екатерины II. / А. С. Лаппо-Данилевский. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1898. – 162 с.
56. Либрович С. Ф. Император под запретом. / С. Ф. Либрович. – М. : Захаров, 2008. – С. 160.
57. Лылова М. Е. Внешнеполитическая деятельность императрицы Екатерины Второй Великой (1762-1796 гг.): автореф. дис....д-ра ист. наук: 07.00.02 / Лылова Марина Евгеньевна ; Москва. МГУ. – Москва, 2011. – 127 с.
58. Милевич С. В. Из истории становления и генеалогии российского дворянства / С. В. Милевич // Записки історичного факультету / Одеський державний університет імені І. І. Мечникова. – Одесса, 1995. – Вып. 1. – 224 с.
59. Мунчаев Ш. М. История России. / Ш. М. Мунчаев, В.М. Устинов. – М.: Норма, 2009. – 752 с.
60. Нестеров С. Екатерина Вторая. / С. Нестеров – СПб : Лабиринт, 1904. – 118 с.
61. Оболенский Г. Л. Век Екатерины Великой. Время героев и героических дел. / Г. Л. Оболенский. – М. : Русское слово, 2001. – 464 с.
62. Омельченко О. А. Становление абсолютной монархии в России. / О. А. Омельченко – М. : Мысль, 1986. – 96 с.
63. Павленко Н. И. Екатерина Великая. / Н. И. Павленко. – М. : Молодая гвардия, 1999. – 310 с.
64. Павленко Н. И. Екатерина Великая / Н. И. Павленко. - 2-е изд. – М. : Молодая гвардия, 2006. – 495 с.
65. Платонов С. Ф. Полный курс лекций по русской истории. / С. Ф. Платонов – СПб : Кристалл, 2000. – 839 с.

66. Путро О. І. Гетьман України Кирило Розумовський: нові штрихи до соціально-політичного портрета. / О. І. Путро // Український історичний журнал. – Київ, 2002. – Вип.5. – С. 105-118.
67. Пушкин А. С. Исторические заметки. / А. С. Пушкин. – Л.: Лениздат, 1984. – 526 с.
68. Пчелов Е. В. Восходящая родословная Екатерины II // Международная конференция «Екатерина Великая: эпоха российской истории»: Тезисы докладов. Санкт-Петербург, 26- 29 августа 1996 г. / Отв. редакторы Т. В. Артемьева, М. И. Микешин. – СПб: СПбНЦ, 1996. – 157 с.
69. Пчелов Е. В. Генеалогия Романовых, 1613–2001 / Е. В. Пчелов ; Ин-т рос. истории РАН. – М. : Экслибрис-пресс, 2001. – 228 с.
70. Разумовская Е. А. Братья Орловы. / Е. А. Розумовская. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2011. – 220 с.
71. Романовский В. Е. Императрица Екатерина II. / В. Е. Романовский. – СПб : Тифлис, 1896. – 197 с.
72. Сафонов М. М. «Записки...» Екатерины II о себе и Романовых. / М. М. Сафонов // Вестник архивиста. – Москва, 2013. – Вып. 3. – С. 23-45.
73. Смолій В. А. Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Альтернативи, 1997. – 367 с.
74. Соловьев С. М. Сочинения – В 18 кн. – Кн. 14. История России с древнейших времен. / С. М. Соловьев – М. : Мысль, 2002. – 832 с.
75. Сорокин Ю. А. Политические режимы Екатерины II и Павла I в отечественной исторической литературе XIX-XX вв. / Ю. А. Сорокин // Сибирские исторические исследования. / Омский государственный университет. Омск, 2014. – Вып. 3. – С. 108-137.
76. Спащанский А. Н. Григорий Орлов и Гатчина: История фаворита императрицы и его загородного имения. / А. Н. Спащанский. – СПб. : Коло, 2010. – 256 с.
77. Труайя А. Екатерина Великая / А. Труайя ; [пер. с фр. О. Чеховича]. –

- М. : Эксмо, 2007. - 477, [2] с. — (Русские портреты в истории).
78. Тургенев А. И. Российский двор в XVIII веке. / А. И. Тургенев. –Спб. : Искусство-СПб, 2005. – 525 с.
79. Ходасевич Г. Д. Торжественное бракосочетание Екатерины Алексеевны с Петром Федоровичем в Петербурге в 1745 году // Международная конференция «Екатерина Великая: эпоха российской истории»: Тезисы докладов. Санкт-Петербург, 26- 29 августа 1996 г. / Отв. редакторы Т. В. Артемьева, М. И. Микешин. – СПб: СПбНЦ, 1996. – 168 с.
80. Чайковская О. Г. Императрица: царствование Екатерины II / О. Г. Чайковская. – М. : Олимп, 1998. – 512 с.
81. Чечулин Н. Д. Проект Императорского Совета в первый год царствования Екатерины II / Н. Д. Чечулин. – М. : Книга по Требованию, 1894. – 26 с.
82. Щеголев Ю. П. Иностранцы на военной службе в России в правление Екатерины II : автореф. дис....д-ра ист. наук : 07.00.02 / Щеголев Юрий Петрович ; Москва. ин-т., рос. истории РАН. Москва, 2005. – 123 с.
83. Эйдельман Н. Я. Мемуары Екатерины II, одна из раскрытых тайн самодержавия. / Н. Я. Эйдельман. – М. : Наука 1968. – 259 с.
-